

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

ФРАНЧУК ВАСИЛЬ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.37

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ
ОХОРОНИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ МВС України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Марін Олександр Костянтинович,
Львівський національний університет
ім. Івана Франка,
заступник декана юридичного факультету
з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Берзін Павло Сергійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
заступник декана юридичного факультету
з наукової роботи

кандидат юридичних наук, доцент
Гацелюк Віталій Олександрович,
Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
старший науковий співробітник відділу проблем
кримінального права, кримінології та судоустрою

Захист відбудеться « 1 » жовтня 2015 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий « 31 » серпня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В економічному і соціальному житті України як незалежної держави спостерігається безперервний процес змін у всіх сферах її життєдіяльності. Передусім такі перетворення пов'язані з прагненнями України інтегруватися у загальноєвропейський простір та необхідністю упорядкування вітчизняного законодавства відповідно до Європейських стандартів. Однак сучасність засвідчує неспроможність окремих норм кримінального права до належного регулювання новітніх суспільних відносин, що негативно вплинуло на ефективність здійснення кримінально-правової охорони загалом. Одним із найбільш небезпечних проявів такого впливу є вчинення злочинів у сфері економіки.

Зазначені злочинні посягання заподіюють шкоду економіці України та добробуту населення, є підґрунтям для поширення організованої злочинності, призводять до зростання корумпованості державного апарату та правоохоронних органів. Аналіз економічної злочинності свідчить, що останніми роками динамічно зростає питома вага окремих злочинів економічної спрямованості. Спостерігається збільшення кількості зареєстрованих злочинів, що стосуються фіктивного підприємництва; незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів; незаконного використання знаків для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару.

Протидія злочинам у сфері економіки є комплексною та багатоаспектною проблемою, а питання, пов'язані з належним забезпеченням захисту правовідносин у цій сфері, набувають особливого значення і потребують ґрунтового всебічного вивчення. Зарубіжні вчені-кримінологи провели фундаментальні дослідження економічної злочинності: Е. Сатерленд (1939 р.), Г. Ньюмен (1958 р.), Г. Кайзер (1980 р.), Г. Шнайдер (1987 р.) та ін. Загалом засновником концепції протидії економічній злочинності вважають американського кримінолога Е. Сатерленда, який ще 1939 р. вперше вжив поняття «білокомірцева злочинність».

Увага до дослідження цієї проблеми не втратила своєї актуальності й нині, про що свідчать численні праці видатних учених України та країн колишнього СРСР. Питання нормативно-правового регулювання охорони економіки вивчали і українські, і російські вчені: П. П. Андрушко, В. І. Антипов, П. С. Берзін, В. І. Бобир, А. М. Бойко, А. Ф. Волобуєв, В. О. Глушков, О. М. Городиський, Н. О. Гуророва, Є. Є. Дементьєва, В. Є. Емінов, О. М. Джужа, А. І. Долгова, О. О. Дудоров, О. Г. Кальман, В. В. Коваленко, В. П. Корж, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнєцова, О. Г. Кулик, В. В. Лисенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Н. О. Лопашенко, В. О. Мандибуря, В. С. Мацишин, А. М. Медведєв, М. І. Мельник,

С. В. Мочерний, О. І. Перепелиця, В. М. Попович, А. В. Савченко, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, А. М. Яковлєв, П. С. Яні та інші.

Водночас, попри значний практичний і науковий інтерес до економічної злочинності, чимало питань залишається за межами наукового аналізу в аспекті матеріального кримінального права, що нерідко призводить до хибних уявлень про кримінально-правові засоби охорони цієї сфери суспільного життя. З'ясування існуючого стану дослідження охорони економіки України, визначення поняття злочинів у сфері економіки та їх класифікації, здійснення аналізу зарубіжного досвіду та відповідності вітчизняного кримінального законодавства у сфері охорони економіки України міжнародним договорам кримінально-правового характеру дасть змогу не лише виокремити кримінально-правові засоби охорони економіки України, а й встановити особливості їхнього застосування та ефективності реалізації. Вирішення зазначених завдань загалом сприятиме формуванню справді ефективної системи протидії економічній злочинності.

Відтак питання, пов'язані з належним забезпеченням захисту правовідносин, що виникають у сфері економіки України, набувають особливої значущості і потребують спеціального дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ у межах тем науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт ЛьвДУВС «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (державний реєстраційний № 0112U007493), «Економічна безпека України: стан, проблеми та шляхи вирішення» (державний реєстраційний № 0109U007852) та «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний № 0112U007492).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є визначення поняття та видів кримінально-правових засобів охорони економіки України, а також надання обґрунтованих пропозицій щодо їх удосконалення. Для досягнення поставленої мети у роботі визначено такі *задачі*:

- проаналізувати стан наукової розробки питань, що стосуються дослідження кримінально-правових засобів охорони економіки України;
- вивчити досвід кримінально-правової охорони економіки в державах Європейського Союзу (на прикладі Республіки Польща);
- деталізувати визначення кола злочинних діянь, що посягають на економіку України;
- дати визначення поняттю кримінально-правових засобів охорони економіки України;
- здійснити класифікацію кримінально-правових засобів охорони економіки України;

- виявити суміжні з кримінально-правовими засобами поняття та встановити співвідношення між ними;
- проаналізувати відповідність кримінально-правових засобів охорони економіки України чинним міжнародним договорам;
- встановити особливості застосування кримінально-правових засобів охорони економіки України;
- з'ясувати ефективність реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України.

Об'єктом дослідження є кримінально-правова охорона економіки України.

Предмет дослідження – кримінально-правові засоби охорони економіки України.

Науково-теоретичну базу дисертації становлять праці з кримінального права, кримінології, загальної теорії права, інших галузей права, економіки, довідково-енциклопедична література.

Емпіричну базу дослідження становлять дані Єдиного звіту МВС України про злочинність за 2002, 2004, 2009 та 2012 роки. Узагальнено результати опитування понад 200 співробітників правоохоронних органів (прокуратури, міліції) та суду. Проаналізовано 244 обвинувальні вирoki судів України за вчинення злочинів у сфері економіки.

Методи дослідження обрано відповідно до мети і задач, об'єкта та предмета роботи. У процесі дослідницької діяльності було використано низку загальнонаукових і спеціальних методів: історико-правовий – під час вивчення розвитку злочинності у сфері економіки (підрозділ 1.2); проблемно-хронологічний – для структурування тексту дослідження, упорядкування історичних фактів (підрозділ 1.1); формально-логічний і догматичний – для з'ясування змісту поняття злочинів у сфері економіки та здійснення їхньої класифікації (підрозділи 2.1, 2.2); порівняльно-правовий – під час опрацювання вітчизняних та зарубіжних законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, міжнародних договорів, у яких закріплені норми щодо охорони економіки, а також правове та організаційне забезпечення протидії злочинній діяльності в економічній сфері (підрозділ 2.4); індукції та дедукції – під час конструювання висновків на основі вже сформованих загальних положень (підрозділ 2.3); системно-структурний, аналізу та синтезу – під час аналізу кримінального законодавства та визначення кримінально-правових засобів охорони економіки України (підрозділи 2.1, 2.2); кількісного й якісного аналізу – під час встановлення особливостей застосування та ефективності реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України (підрозділи 3.1, 3.2); статистичний, емпіричний і конкретно-соціологічний – під час збирання, узагальнення й аналізу інформації, анкетування працівників правоохоронних/судових

органів, а також під час вивчення інформаційного матеріалу про досліджуване явище, обґрунтування нових теоретичних положень, пропозицій і практичних рекомендацій щодо протидії злочинам у сфері економіки (підрозділи 3.1, 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертаційна робота є першим в українській кримінально-правовій науці комплексним дослідженням кримінально-правових засобів охорони економіки України, в якому представлений новий ракурс розгляду проблематики злочинності в економічній сфері з уваги на її сучасний стан. За результатами виконаної дисертації наведено низку нових теоретичних висновків, сформульовано та науково обґрунтовано зміст окремих понять і термінів, що мають теоретичну і практичну значущість, зокрема:

уперше:

– встановлено поняття кримінально-правових засобів охорони економіки України, під якими розуміється стаття або частина статті кримінального закону, що передбачає кримінальну відповідальність за злочин, який заподіює шкоду суспільно-економічним відносинам та/або встановленому механізму господарювання;

– з'ясовано види кримінально-правових засобів охорони економіки України та проведено їхню класифікацію за різними критеріями, а саме: залежно від форми вини, ступеня тяжкості злочину, об'єкта та суб'єкта посягання. Визначено природну класифікацію, де критерієм поділу встановлено родовий об'єкт посягання;

– визначено суміжні поняття, зокрема «захід», «покарання», «санкція», «метод» та обґрунтовано їхню відмінність від поняття «кримінально-правові засоби»;

– встановлено особливості застосування кримінально-правових засобів охорони економіки України, що полягають у призначенні основного покарання у виді штрафу у майже половині випадків вчинення злочинів у цій сфері;

– запропоновано п'ять рівнів ефективності реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України, де критерієм поділу визначено основний показник динаміки – темп зростання або зниження кількості зареєстрованих злочинів. Встановлено, що майже половина з них характеризується постійним темпом зниження.

– обґрунтовано позицію, відповідно до якої кримінально-правові засоби охорони економіки України знаходять своє втілення винятково в КК України;

удосконалено:

– доцільність використання під час дослідження неправомірних кримінально-караних діянь в окресленій сфері поняття злочинів у сфері

економіки, оскільки воно: 1) найточніше визначає коло неправомірних діянь, що посягають на встановлений законом порядок здійснення економічних відносин; 2) охоплює злочини, не лише передбачені Розділом VII «Злочини в сфері господарської діяльності»; 3) використовується законодавцем для визначення меж поширення певного явища, що передбачене в окремому розділі КК України;

– обґрунтування пропозицій щодо заміни діючої одиниці виміру штрафу на розрахункову одиницю з урахуванням розмірів доходів конкретної особи, яка вчинила злочин;

дістали подальший розвиток:

– дослідження процесу криміналізації та декриміналізації неправомірних діянь та їхній вплив на ефективність реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України;

– пропозиції зміни виду та розміру покарань за окремі злочини у сфері економіки України, враховуючи низький рівень реального відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк;

– науково обґрунтовані рекомендації щодо доцільності вдосконалення окремих статей Загальної та Особливої частин КК України, на основі яких сформульовані конкретні пропозиції, що стосуються змін і доповнень до КК України;

– обґрунтування необхідності впровадження у вітчизняне кримінальне право низки норм, запропонованих автором на підставі аналізу чинних міжнародних договорів, а також досвіду Республіки Польща та окремих європейських держав.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення дисертаційної роботи можуть знайти застосування у:

– науково-дослідницькій роботі – для подальшого вдосконалення кримінально-правових засобів протидії злочинам у сфері економіки, дослідження відповідності вітчизняного кримінального законодавства охорони економіки міжнародним договорам;

– правотворчості – під час опрацювання пропозицій щодо змін та доповнень до чинного кримінального законодавства України та інших нормативно-правових актів з метою підвищення ефективності реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України та упорядкування їх відповідно до ратифікованих Україною договорів кримінально-правового характеру;

– правозастосуванні – задля удосконалення діяльності правоохоронних органів щодо більш конкретного обліку злочинів у сфері економіки та вдосконалення практики застосування кримінально-правових засобів;

– навчальному процесі – під час викладання окремих тем навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кваліфікація злочинів у

сфері економіки», а також розробки методичних рекомендацій, наукових коментарів та навчальних посібників.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи висвітлено на науково-практичних семінарах та конференціях упродовж 2009–2015 рр.: Третій звітній всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, вересень 2009 р.); Міжнародному симпозиумі «Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності» (м. Львів, вересень 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням в умовах проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу» (м. Львів, листопад 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки» (м. Львів, березень 2010 р.); IV Всеукраїнській курсантсько-студентській конференції «Правова свідомість молоді в умовах розбудови правової демократичної держави» (м. Івано-Франківськ, квітень 2010 р.); Всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів, здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, вересень 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Забезпечення охорони громадського порядку і безпеки під час проведення матчів чемпіонату Європи 2012 року з футболу» (м. Донецьк, вересень 2011 р.); Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, вересень 2011 р.); X міжнародній науковій конференції «Злочинність із використанням електронних платіжних засобів» (м. Щитно, Республіка Польща, вересень 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Злочинність в державах Європейського Союзу та Співдружності Незалежних Держав: розвиток, тенденції, проблеми профілактики та протидії» (м. Кишинів, Республіка Молдова, червень 2012 р.); Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми науки про злочин у кримінальному праві Польщі та України» (м. Казімеж-Дольни, Республіка Польща, травень 2013 р.); Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, вересень 2013 р.); у Матеріалах міжнародної науково-практичної конференції «Дні Арчибальда Райса» (м. Белград, Республіка Сербія, березень 2014 р.); Матеріалах міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінологічного дослідження регіональної злочинності» (м. Баку, Азербайджанська Республіка, жовтень 2014 р.).

Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ.

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи викладено у 19 публікаціях, п'ять з яких – наукові статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України, одна – у науковому періодичному виданні іноземної держави, тринадцять – за матеріалами міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та п'яťох додатків. Повний обсяг дисертації становить 272 сторінки, основний текст дисертації – 179 сторінок. Кількість використаних у дисертації джерел – 406 найменувань на 38 сторінках, п'ять додатків – на 55 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, охарактеризовано ступінь наукової розробки проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами і темами, сформульовано мету і задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну одержаних результатів, теоретичне та практичне їх значення, наведені дані про їх апробацію та публікації автора за темою дисертації, окреслено структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження питань охорони економіки України кримінально-правовими засобами» містить два підрозділи та присвячений аналізу джерельної бази дослідження й характеристиці основних методологічних підходів до виявлення кримінально-правових засобів охорони економіки України.

У *підрозділі 1.1 «Стан дослідження питань кримінально-правових засобів охорони економіки України у кримінально-правовій літературі»* встановлено, що і у зарубіжній, і у вітчизняній науці існує чимало розвідок, присвячених питанням протидії економічній злочинності. Водночас слід констатувати відсутність наукових досліджень матеріально-правового характеру щодо засобів здійснення кримінально-правової охорони економіки України. Відтак постає потреба пошуку наукових джерел, які охоплювали би вивчення цієї групи злочинів. У підрозділі, зокрема, використано напрацювання учених-кримінологів.

Підрозділ 1.2 «Досвід кримінально-правової охорони економіки в державах Європейського Союзу (на прикладі Республіки Польща)» містить аналіз наукових розвідок польських учених. Проведення порівняльного дослідження обумовлене спрямованістю зовнішньополітичного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, а відтак необхідністю

упорядкування національного законодавства відповідно до світових стандартів. На основі цього зроблено висновок стосовно подібності окресленої ситуації в обох державах і наявності у польських учених значного наукового інтересу до досліджень кримінально-правової охорони економіки. З метою ефективного досягнення передбачених завдань увагу сконцентровано лише на ті положення, що містять ознаки відмінності з вітчизняним правом. Обґрунтовано доцільність запозичення досвіду Республіки Польща щодо запровадження окремого структурного інституту, який об'єднував би всі кримінально-правові норми охорони економіки.

Розділ 2 «Поняття та види кримінально-правових засобів охорони економіки України» містить чотири підрозділи, присвячені кримінально-правовому дослідженню кримінально-правових засобів охорони економіки України.

У підрозділі 2.1 *«Поняття кримінально-правових засобів охорони економіки України»* через пізнання суті термінів запропоновано до використання поняття «кримінально-правові засоби охорони економіки України». Формування відповідного понятійного апарату розширило й поглибило наукове знання з окресленої проблематики. Відповідно до основних логічних правил під час формування змісту понять запропоновано визначення досліджуваного терміна, під яким необхідно розуміти окрему статтю або частину статті кримінального закону, що передбачає кримінальну відповідальність за злочин, який заподіює шкоду суспільно-економічним відносинам та/або встановленому механізму господарювання. Визначення такого терміна окреслило межі поширення цього явища та дало змогу навести, які кримінально-правові засоби передбачені законодавцем для охорони досліджуваних відносин.

У підрозділі 2.2 *«Види кримінально-правових засобів охорони економіки України»* з'ясовано питання, чи знаходять кримінально-правові засоби охорони економіки України своє втілення лише у кримінальному законі. Актуальність відповідного аналізу пояснюється існуванням серед науковців позиції, що визначення КК України єдиним джерелом кримінального права має лише традиційний характер. Наведене дає змогу припустити належність окремих нормативно-правових актів до джерел кримінального права, однак не дає підстав визнати їх кримінально-правовими засобами. Своєю чергою, окремі нормативно-правові акти здійснюють певний вплив на структурні елементи статті КК України, проте ознак самостійних кримінально-правових засобів охорони економіки вони не набувають.

У підрозділі 2.3 *«Відмінність кримінально-правових засобів охорони економіки України від суміжних явищ та понять»* встановлено, що розмежування поняття кримінально-правових засобів від інших суміжних понять має вагоме практичне значення для реалізації кримінально-правових

норм заборон, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини у сфері економіки. З'ясування ознак кримінально-правового заходу, покарання, санкції, методу сприяло і ґрунтовному пізнанню поняття кримінально-правового засобу, і встановленню їх значення й ролі у протидії економічній злочинності.

У підрозділі 2.4 «Відповідність кримінально-правових засобів охорони економіки України чинним міжнародними договорами» окреслено міжнародно-правове регулювання відповідальності за злочини, вчинені у сфері економіки, у частині здійснення криміналізації діянь. Під час відтворення цього процесу в чинному законодавстві України виявлено правові прогалини та запропоновано шляхи усунення.

Констатовано, що основним напрямом міжнародного правового співробітництва щодо протидії злочинності є уніфікація кримінального законодавства держав та правової допомоги у кримінальних справах. Найбільш поширеною формою нормування міжнародних відносин є міжнародний договір. Попри те, що науковці наводять визначення міжнародного договору, однак ґрунтовних праць стосовно міжнародного договору кримінально-правового характеру досі немає. Відтак під час визначення міжнародно-правових стандартів щодо регулювання відповідальності за злочини в сфері економіки використовувалися загальноправові позиції вчених.

Розділ 3 «Особливості застосування та ефективність реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України» містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Особливості застосування кримінально-правових засобів охорони економіки України» здійснено аналіз 244 вироків, у яких зазначено конкретну статтю/частину статті КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення злочину у сфері економіки. Шляхом з'ясування, які саме наслідки реально були застосовані до особи, яка порушила кримінально-правову заборону, встановлено, що майже половина випадків характеризується призначенням покарання у виді штрафу. Обґрунтовано доцільність заміни визначення діючої одиниці виміру штрафу.

У підрозділі 3.2 «Ефективність реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України» встановлено ефективність реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України шляхом аналізу динаміки вчинення відповідних злочинів. Темп зростання або зниження кількості зареєстрованих злочинів визначено на основі даних Єдиного звіту МВС України про злочинність за 2002, 2004, 2009 та 2012 роки.

Результати дослідження дали підстави запропонувати 5 рівнів ефективності реалізації кримінально-правового засобу охорони економіки України. Віднесення статті до відповідного рівня відбувалося за основним

показником динаміки – темпом зростання або зниження кількості зареєстрованих злочинів, зокрема: I рівень – постійний темп зниження; II рівень – кінцевий темп зниження щодо попереднього та базового періодів; III рівень – кінцевий темп зниження лише щодо базового періоду; IV рівень – кінцевий темп зниження лише щодо попереднього періоду; V рівень – темп зростання щодо попереднього і базового періодів.

ВИСНОВКИ

Проблема злочинної діяльності у сфері економіки визнана як одне із найнебезпечніших явищ, притаманних новітній Україні, протидія яким є пріоритетною. Однак у реаліях сьогодення це питання залишається недостатньо вивченим і у науковому, і у практичному аспектах. Загалом у науці триває полеміка щодо окремих напрямів розгляду цієї проблематики, але системні та комплексні дослідження кримінально-правових засобів охорони економіки України наразі відсутні. Правоохоронна та судова практика, на жаль, теж не мають однозначної думки, які саме злочини слід відносити до сфери економіки (адже чинне кримінальне законодавство не виокремлює економіку як сферу, яку б охоплював окремий розділ КК України). Відтак унеможлиблюється формування ефективної й єдиної системи заходів щодо протидії поширенню злочинних проявів у цій сфері.

Найважливіші наукові та практичні результати, одержані під час виконання дисертації, викладено в окремих розділах та підрозділах, а також висновках до кожної структурної частини роботи.

Для розвитку теорії кримінального права, подальших наукових досліджень та для законотворчого процесу, зокрема під час доповнення чи внесення змін до чинного кримінального законодавства, мають практично-прикладне значення такі отримані у дисертації результати:

1. Проаналізовано стан наукової розробки питань, що стосуються дослідження кримінально-правових засобів охорони економіки України. Встановлено, що внаслідок радянсько-ідеологічної доктрини, якою тривалий час послуговувалися вітчизняні вчені, відсутні системні дослідження багатьох практичних і теоретичних проблем, з-поміж яких:

- визначення дефініції кримінально-правових засобів охорони економіки України, їхніх видів та класифікації;
- вивчення історичного походження вітчизняної економічної злочинності;
- кримінально-правова характеристика змісту явища неправомірних діянь у сфері економіки;
- упорядкованість вітчизняних кримінально-правових норм відповідно до чинних міжнародних договорів;
- відмежування кримінально-правових засобів охорони від суміжних явищ та понять;

– особливості застосування та ефективність реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України.

2. Під час дослідження досвіду кримінально-правової охорони економіки Республіки Польща обґрунтовано доцільність запровадження окремого структурного інституту, який об'єднував би всі кримінально-правові норми охорони економіки. Встановлено переваги та запропоновано законодавче впровадження визначення одиниці виміру штрафу у вигляді денних ставок з урахуванням матеріального становища особи та прибутку, який ця особа мала чи могла мати в середньому за день.

3. Деталізовано коло злочинних діянь, що посягають на економіку України. Обґрунтовано доведено, що з-поміж інших наведених у літературі позицій щодо визначення поняття, яке характеризує злочинні посягання у сфері економіки, найбільш оптимальним є «злочини у сфері економіки». На основі опрацювання юридичної та економічної літератури встановлено його кримінально-правове значення, яке сприяло формулюванню наукового визначення злочинів у сфері економіки як кримінально-караних діянь, які посягають на суспільно-економічні відносини та встановлений механізм господарювання.

4. Запропоновано визначення поняття кримінально-правових засобів охорони економіки України, яке б охоплювала окрема стаття або частина статті кримінального закону, що передбачає кримінальну відповідальність за злочин, який заподіює шкоду суспільно-економічним відносинам та/або встановленому механізму господарювання.

5. Здійснено класифікацію кримінально-правових засобів охорони досліджуваної сфери, основою поділу якої визначено родовий об'єкт посягання. Відтак охоплені законодавцем сфери вчинення кримінально-караних діянь стали межами поширення зазначеного явища: проти основ національної безпеки України; у сфері господарської діяльності; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

6. Виявлено суміжні з кримінально-правовим засобом явища, зокрема: захід, покарання, санкція, метод. Встановлено їхні спільні ознаки, що полягають у державно-владних приписах нормативно-правового характеру, норми яких закріплені у відповідних статтях, систематизованих у КК України. Натомість відмінною ознакою, що визначає окремий кримінально-правовий припис як кримінально-правовий засіб, є передбачення злочинності діяння та його караності. Встановлення спільних та відмінних ознак сприяло пізнанню значення окреслених явищ та їхньої ролі у протидії економічній злочинності.

7. На основі аналізу кримінально-правових засобів охорони економіки України визначено відповідність їхніх приписів чинним міжнародним

договорам. На тлі загальної протидії проявам злочинності виокремлено групу злочинів у сфері економіки, до якої прикута особлива увага світової громадськості. Відповідно до порушеної проблематики вимоги міжнародно-правових актів відображено у чинному кримінальному законодавстві у ст.ст. 199, 200, 209, 209¹, 229, 306 КК України.

8. Розширення сфери наукового дослідження шляхом вивчення практики застосування чинного кримінального законодавства судами й органами виконання покарань дало змогу виокремити особливості застосування кримінально-правового засобу охорони економіки України. Проаналізувавши 244 обвинувальні вироки, з'ясовано, що із призначених покарань за вчинення злочину у сфері економіки найчастіше застосовується штраф (49%), розмір якого здебільшого сягає нижньої межі (73%) санкції. Із призначених покарань у вигляді позбавлення волі на певний строк реальне відбування становить 14%. З огляду на це, недоцільно зазначати у санкції статті позбавлення волі на певний строк, а відтак необхідно запровадити штраф як основний вид покарання за злочини у сфері економіки.

9. Обґрунтовано позицію, за якою одним із способів встановлення ефективності кримінально-правових засобів охорони економіки України є аналіз динаміки вчинення відповідних злочинів. Запропоновано авторське визначення рівня ефективності кримінально-правових засобів охорони економіки України, де критерієм поділу встановлено основний показник динаміки – темп зростання або зниження кількості зареєстрованих злочинів. Згідно із дослідженими статтями відсотковий поділ ефективності кримінально-правових засобів охорони економіки України є таким: I рівень – 44%, II рівень – 16%, III рівень – 16%, IV рівень – 16%, V рівень – 8%. Водночас вивчено вплив на показники економічної злочинності з огляду на зміни у кримінальному законодавстві, що розширюють або звужують сферу злочинних діянь.

10. Запропоновано аргументовані рекомендації, що стосуються змін до кримінального законодавства, зокрема:

– доповнити перелік правового забезпечення охорони (ст. 1 КК України) додатковим об'єктом – *економіка*;

– перейменувати Розділ VII КК України на *«Злочини у сфері економіки»* та включити до нього статтю *«Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів»* (нині ст. 306). Натомість виключити:

а) ст. 201 *«Контрабанда»* та передбачити її у розділі, що охоплює порушення порядку переміщення через державний кордон України (Розділ XIV КК України *«Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації»*);

б) ст. 227 «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції» та передбачити її у Розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи»;

– підтримати пропозицію доповнення диспозиції ст. 229 додатковим діянням: «використання схожих (імітуючих) знаків для товарів і...»;

– внести зміни до ст. 53 КК України стосовно визначення одиниці виміру штрафу денними ставками з урахуванням матеріального становища особи та прибутку, який ця особа мала чи могла мати в середньому за день. У разі призначення покарання у виді штрафу непрацюючій особі денна ставка вираховується на основі розміру мінімальної заробітної плати.

11. У процесі дослідження кримінально-правових засобів охорони економіки України визначено перспективність вивчення цього питання задля вироблення одностайної позиції щодо узгодження кримінального законодавства з вимогами практиків. Водночас дослідження є поштовхом до подальших наукових напрацювань, має практично-прикладне значення для юридичної освіти та удосконалення законодавства і практики його застосування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Франчук В. В. Історико-правові аспекти виникнення деяких видів економічної злочинності / В. В. Франчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – № 4. – 2009. – С. 214–223.

2. Франчук В. В. Поняття злочинів у сфері економіки та їх класифікація / В. В. Франчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – № 1. – 2011. – С. 244–254.

3. Франчук В. В. Аналіз міжнародно-правового та вітчизняного регулювання відповідальності за злочини, вчинені у сфері економіки (на прикладі корупційних діянь) / В. В. Франчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – № 2. – 2011. – С. 339–351.

4. Франчук В. В. Зв'язок кримінально-правових норм з нормами інших галузей права, спрямованих на охорону економіки від злочинних посягань / В. В. Франчук // Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – № 3. – 2011. – С. 476–487.

5. Franczuk W. W. Ochrona gospodarki w ustawodawstwie karnym Ukrainy i Polski (cechy wspólne i różnice) / W. W. Franczuk // Studia Iuridica Lublinensia. – Tom 20. – 2013. – S. 143–159.

6. Франчук В. В. Ефективність реалізації кримінально-правових норм охорони економіки України / В. В. Франчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – № 2. – 2015. – С. 265–274.

7. Франчук В. В. Економічна злочинність, як гальмівний фактор розбудови громадянського суспільства / В. В. Франчук // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей на Третій звітній всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 163–165.

8. Франчук В. В. Диференціація кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері економіки / В. В. Франчук // Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 236–239.

9. Франчук В. В. Ризик вчинення злочинів економічного спрямування під час проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 року / В. В. Франчук // Запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням в умовах проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 292–294.

10. Франчук В. В. Історичний шлях виникнення економічних злочинів (стародавні правові пам'ятки) / В. В. Франчук // Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 65–69.

11. Франчук В. В. Історико-правовий аналіз корупції / В. В. Франчук // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: матеріали доповідей Всеукраїнської наукової конференції ад'юнктів, аспірантів, здобувачів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 176–181.

12. Франчук В. В. Забезпечення економічної безпеки як складової громадської безпеки під час проведення чемпіонату Європи 2012 року з футболу / В. В. Франчук // Забезпечення охорони громадського порядку і безпеки під час проведення матчів чемпіонату Європи 2012 року з футболу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України, 2011. – С. 196–198.

13. Франчук В. В. Штраф як основний вид покарання за злочини, вчинені у сфері економіки (порівняльний аналіз із законодавством зарубіжних держав) / В. В. Франчук // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів, здобувачів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 246–251.

14. Franczuk W. W. Nielegalne działania z wykorzystaniem kart płatniczych, jako rodzaj przestępczości w sektorze gospodarki o charakterze

międzynarodowym / W. W. Franczuk // *Przestępczość teleinformatyczna*. – Szczytno: Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, 2011. – S. 209–214.

15. Франчук В. В. Досвід європейських держав відносно протидії економічній злочинності та запровадження кращих його варіантів у вітчизняне законодавство / В. В. Франчук // *Злочинність в державах Європейського Союзу та Співдружності Незалежних Держав: розвиток, тенденції, проблеми профілактики та протидії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. – Кишинів: Академія «Штефан чел Марє» МВС Республіки Молдова, 2012. – С. 266–271.

16. W. W. Franczuk. Zjawiskowe formy popełnienia czynu zabronionego w prawie karnym Ukrainy / M. Senko, R. Maksymovych, V. Navrotska, N. Ustrytska, W. Franczuk // *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin*. – Polonia, 2013. – С. 227–256.

17. Франчук В. В. Досвід Республіки Польща у сфері кримінально-правової охорони економіки держави / В. В. Франчук // *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів, здобувачів*. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 294–300.

18. Франчук В. В. Влияние особенностей географической и социальной среды на состояние экономической преступности определенного региона Украины / В. В. Франчук // *Актуальные проблемы криминологического исследования региональной преступности: материалы международной научно-практической конференции*. – Баку: Академия Полиции МВД Азербайджанской Республики, 2014. – С. 232 – 237.

19. Франчук В. В. Особенности применения уголовно-правовых средств охраны экономики Украины / В. В. Франчук // *Archibald Reiss Days: thematic conference proceedings of international significance*. – Belgrade: Academy of Criminalistic and Police Studies, 2014. – P. 525–533.

АНОТАЦІЯ

Франчук В. В. Кримінально-правові засоби охорони економіки України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2015.

Дисертація є першим у вітчизняній правовій науці комплексним дослідженням кримінально-правових засобів охорони економіки України, в якому представлений новий ракурс розгляду проблематики злочинності в

економічній сфері з уваги на її сучасний стан. Досліджено стан вивчення проблеми в юридичній літературі, історичний розвиток та зарубіжний досвід.

Встановлено відповідність кримінально-правових засобів охорони економіки України чинним міжнародним договорам. Запропоновано визначення поняття кримінально-правових засобів охорони економіки України з відмежуванням водночас його від суміжних понять. Встановлено особливості їх застосування та ефективності реалізації. Сформульовано аргументовані рекомендації, щодо змін до кримінального законодавства.

Ключові слова: засіб, злочин, захід, економіка, ефективність, метод, охорона, особливість, покарання, поняття, міжнародний договір.

АННОТАЦІЯ

Франчук В. В. Уголовно-правовые средства охраны экономики Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2015.

Диссертация является первым в отечественной правовой науке комплексным исследованием уголовно-правовых средств охраны экономики Украины, в котором представлен новый ракурс рассмотрения проблематики преступности в экономической сфере с учетом ее современного состояния. Исследованы разработанность этой проблемы в юридической литературе, историческое развитие и зарубежный опыт. Предложено определение понятия уголовно-правовых средств охраны экономики Украины с одновременным отмежеванием его от таких смежных понятий, как «средство», «наказание», «санкция», «метод». Обоснована целесообразность использования в ходе исследования неправомερных уголовно наказуемых деяний в данной сфере понятия «преступления в сфере экономики».

Определены виды уголовно-правовых средств охраны экономики Украины и проведена их естественная классификация, где критерием разделения установлен родовой объект посягательства. Обоснована позиция, согласно которой уголовно-правовые средства охраны экономики Украины находят свое воплощение исключительно в УК Украины. Установлено соответствие уголовно-правовых средств охраны экономики Украины действующим международным договорам.

На основании анализа действующих международных договоров, а также опыта Республики Польша и отдельных европейских государств, обоснована необходимость внедрения в отечественное уголовное право ряда

норм, предложенных автором. Установлено соответствие уголовно-правовых средств охраны экономики Украины действующим международным договорам.

На основе анализа 244 обвинительных приговоров судов Украины за совершение преступлений в сфере экономики установлено особенность применения уголовно-правовых средств, которая заключается в назначении основного наказания в виде штрафа в почти половине случаев совершения преступлений в этой сфере. Учитывая низкий уровень реального отбывания наказания в виде лишения свободы на определенный срок, обоснованы предложения изменения вида и размера наказания за отдельные преступления в сфере экономики Украины. Аргументированы рекомендации по замене действующей единицы измерения штрафа на расчетную единицу с учетом размеров доходов конкретного лица, совершившего преступление.

Обобщены данные Единого отчета МВД Украины о преступности за 2002, 2004, 2009 и 2012 годы, а также результаты опроса более 200 сотрудников правоохранительных органов (прокуратуры, милиции) и суда, согласно которым предложено пять уровней эффективности реализации уголовно-правовых средств охраны экономики Украины. Критерием разделения уровней определен основной показатель динамики – темп роста или снижения количества зарегистрированных преступлений. Установлено, что почти половина из них характеризуется постоянным темпом снижения. Установлено влияние процесса криминализации и декриминализации неправомерных действий на эффективность реализации уголовно-правовых средств охраны экономики Украины.

Аргументированы рекомендации относительно целесообразности совершенствования отдельных статей Общей и Особенной частей УК Украины, на основе которых сформулированы конкретные предложения, касающиеся изменений и дополнений в УК Украины.

Ключевые слова: средство, преступление, мероприятие, экономика, эффективность, метод, охрана, особенность, наказание, понятие, международный договор.

ANNOTATION

Franchuk V. V. Criminal and Judicial Means of Economy Protection of Ukraine. – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of Legal Sciences on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine, Lviv, 2015.

The thesis is the first in the domestic legal science comprehensive research of criminal and judicial means of economy protection of Ukraine in which a new perspective on a range of criminal problems in economic sphere considering its

current state is presented. The status of this problem in the legal literature, its historical development and foreign experience are studied. The compliance of criminal and judicial means of economy protection of Ukraine with the current international treaties is ensured. The thesis suggests the definition of the concept of criminal and judicial means of economy protection of Ukraine simultaneously differentiating it from the related concepts. The peculiarity of their usage and efficiency of implementation are described. Reasoned recommendations dealing with amendments to the criminal law are formulated.

Key words: means, crime, measure, economy, efficiency, method, protection, peculiarity, penalty, concept, international treaty.

Підписано до друку 28.08.2015 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 77-15.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.